

Ганна Філіпова, Анастасія Горькова

КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКА ОПОЗИЦІЯ КНЯЗЮ О. МЕНШИКОВУ В СТАРОДУБСЬКОМУ ПОЛКУ

У статті йдеться про формування у Стародубському полку локального руху спротиву російській експансійній політиці у роки після Полтавської битви. Аналізується склад кола осіб, що протидіяло претензіям фаворита царя Петра I князя О. Меншикова на владарювання у гетьманській Україні, долі учасників цього гурту, їхні взаємини з гетьманством та російським царатом. Авторами досліджено низку процесів, спричинених перебігом Північної війни 1700–1721 рр. на території Гетьманщини, зокрема так званої Почепської справи та реакції на неї козацького стану.

Ключові слова: козацтво, опозиція, Стародубський полк, Петро I, князь О. Меншиков, Почепська справа, Російська імперія, Гетьманщина.

В одному з попередніх випусків «Сіверянського літопису» Г. Філіповою було опубліковано статтю, присвячену формуванню та особливостям адміністративної вертикалі українських вотчин князя Олександра Меншикова, котрий у період з 1709 по 1727 рр. незаконно захопив численні землі в гетьманських Стародубському, Київському та Ніжинському полках¹. Дана ж публікація має за мету висвітлити процеси спротиву земельній, політичній та економічній експансії служилої російської аристократії з боку полкових достойників та рядового козацтва Стародубського полку, тобто певним чином продовжує тематику, заявлену нами до дослідження раніше.

Ключовим моментом, на який варто звернути увагу в даному контексті, є те, що у зв'язку із загостренням конфліктної ситуації навколо Почепської справи у Стародубі почала формуватися опозиція князю Меншикову. Перший поштовх для цього дав сам гетьман Іван Скоропадський. Він послав до наказного стародубського полковника Івана Чарнолузького наказ, згідно з яким уся полкова старшина мала прибути до полкового міста, щоб «єдино мишленно о почепском межовом деле протестовать». Протест мав бути зафіксованим у ратушних книгах. Представником гетьмана став тодішній начальник Генеральної військової канцелярії Петро Валкевич (Валькевич), а також колишній полковий писар Афанасій Покорський. Вони зібрали старшинників зі Стародубської, Мглинської, Погарської та Бакланської сотень. На чолі із сотниками та Магістратом Стародубу товариство мало підписатися під колективним протестом². Було віднайдено старі грамоти Петра I, видані козакам на маєтності, а також документи, підписані гетьманом Великого Князівства Литовського Радзивілом, що мали підтверджувати права та вольності козаків постраждалих від свавілля Меншикова сотень. До протесту було включено виписки з документів на землі. Їх завірили підписами, знявши дві копії, які залишили у Стародубі. Ще кілька копій та оригінал надіслали до гетьмана у Глухів³.

Серед старшини опозицію очолили представники місцевих козацьких родів – Губчиці (Губчичі), Рославці, Ноздрі, Покорські, Валкевичі. Пізніше Олександр Меншиков стверджував перед Сенатом, що представники полково-сотенної еліти чинять спротив приєднанню територій до Почепу під його началом через те, що самі займаються зе-

1 Філіпова Г.В. Організаційні особливості та адміністративний апарат земельних володінь князя О. Меншикова в Україні // Сіверянський літопис. Чернігів, 2018. № 1. С. 24–32.

2 ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського). Ф. І. Спр. 54482. Арк. 71.

3 Там само. Арк. 71 зв.

мельними махінаціями та розореннями місцевого населення і намагаються незаконно привертати козацьке населення у власне підданство⁴.

Особливо посприям загостренню цього протистояння випадок з переданням протестації почепського козацтва до Петербурга. Про цю акцію і йшлося у «листі», процитованому на засіданні Сенату. Меншиков у своїх чолобитних називав її «злою суплекою», фальсифікованою нібито від усього сотенного товариства, а насправді підписаною лише кількома руками. Іван Губчиць засвідчив її в якості почепського сотника, його син Іван-молодший – як глазівський староста. До них приєдналися зять сотника отаман Данило Валкевич, козак Сава Щерба, отаман Данило Куреленок (Куреленко). Своім куреном та домом підписався Дмитро Рославець. Також якийсь стосунок до складання чолобиття мав козак із села Бородинки Максим Дубовський. Князь Меншиков відстоював свою позицію, апелюючи до козацького «листа», де почепці заявляли, що про підписання «ни хто не знали и нехотели а то они делали для одного своего лакомства... а где она сложена суплека якобы от всей сотне явитца и томуб ниукого суда недасть вери а озлих плутовских их завсю Сотню Именованны подписать и им розыскать и учинить надлежащее наказание дабы другим так подписиватца заочно было неповадно»⁵.

Почалися арешти та допити, якими керував полковник Богдан Скорняков-Писарєв, надсилаючи матеріали розшуку до Сенату. Звинувачених схопили та утримували у Почепі в кайданах. Одним із в'язнів став Матвій Алексеєв, козак Стародубської сотні і агент Покорського. Він надав слідству інформацію про те, що у 1721 р. той написав протестаційного листа і послав його з Алексеєвим до Почепа, щоб таємно зібрати підписи. Схопили і допитували і наказного полковника Чарнолузького, котрий дав свідчення про те, що саме йому гетьман Скоропадський доручив збирати товариство, старшину, посполитство та духівництво у Стародубі для створення чолобитної на Меншикова. Усі вони мали завітати до Ратуші, щоб узяти «протест» і включити витяг із нього до загального документа⁶.

У результаті допитів Скорняков-Писарєв наказав капітану Стародубського полку Івану Бранчанинову (Бранчанину) відправитися з Почепа до Стародуба, щоб арештувати писаря Валкевича, Івана Губчиця і Михайла Рославця. За деякими даними, до застосування таких жорстких методів представників влади Меншикова схилив почепський управитель Андрій Гудович⁷. Та як би там не було, капітан організував напади на двори бунчукового товариша Василя Завадовського, де в той час переховувалися звинувачені. Їх хотіли схопити, та вони в одних каптанах повтікали. Напад мав місце перед світанком 30 листопада 1721 р.⁸ Такі дії військових викликали масову паніку у полку. У Стародубі вдарили у набат: «В Стародубе тамошніе обыватели училинися силны и были в набат и собиралися много людством Его капитана и прочи с ним хотели быть а их⁹ недали и заоною их противностью в следованім розписку учинили остановку». Солдати хапали та брали під варту козаків, котрі не встигли врятуватися втечею¹⁰. Зрештою, чергова перевірка законності почепського межування зупинилася через хаос у Стародубському полку.

4 Там само. Арк. 70. Зауважимо, що Меншиков, який, звісно, передусім був зацікавлений у відстоюванні власного матеріального та політичного інтересу, оперував цілком реальними фактами. Свого часу в Конотопській сотні широкого розголосу набуло викриття зловживань Андрія Лизогуба, який довго судився за право відстоювати у суперництві з Меншиковим свої землі на Почепщині. Відомою є і справа стародубського полковника Лукіяна Жоравки, який активно провадив незаконне захоплення земель, що належали рядовому козацтву.

5 Там само. Арк. 72.

6 Там само. Арк. 72 зв.

7 Про його біографію та історію «співпраці» з Меншиковим див.: Філіпова Г.В. Андрій Гудович – довірена особа князя Олександра Меншикова (Біографічний нарис) // Український історичний збірник. 2018. Вип. 20. С. 63–75; відомості про нього було зібрано О. Лазаревським: Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии. К.: типография К.Н. Милевского, 1888. Том I. Полк Стародубский. С. 283–287.

8 Дати наведено за старим стилем.

9 Арештованих козаків.

10 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 54482. Арк. 73; Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии... Полк Стародубский. С. 286–287.

За «змовників» заступився генеральний писар Семен Савич. Він звернувся до Бранчанинова, зазначивши, що, на його думку, відправляти їх до Почепа «неналежне», тому що наступний межувальний переділ мають провести саме вони. Щоб не віддавати до ув'язнення Рославця, він сказав, що це неможливо зробити без узгодження дій з гетьманом¹¹. Тоді капітан Бранчанинов прийшов до Григорія Скорупи і виявилось, що всі його дії вже було узгоджено з полковником Скорняковим-Писаревим. Він зміг довести це, продемонструвавши відповідну інструкцію з підписом начальника. Зачитавши її вголос перед старшиною, капітан зухвало сказав, що йому б хотілося арештувати ще й самого генерального писаря, а також Петра Валкевича і Афанасія Покорського. Перед тим, як піти, Бранчанин пообіцяв козакам, що це – тільки початок, і згодом з Почепа прийде ще більша кількість солдат, щоб чинити розправи¹². На двократних допитах Губчиця і Рославця було підтверджено все сказане Алексеевим¹³. Козаків посадили до тюрми у Почепі, де утримували у вкрай жорстоких умовах з червня 1721 р. до січня 1722 р. В ув'язненні від голоду померла дружина котрогось із них. Тим часом, будинки в'язнів було опечатано, рухоме майно розграбовано, причому коменданти забрали собі козацький одяг і харчові запаси. Козаки намагалися добитися звільнення, подавши кілька чолобитних до Глухова на ім'я Скорнякова-Писарева, але комісари Меншикова відіслали прохання назад до тюрми¹⁴.

9 грудня 1721 р. Скоропадський знову жалівся цареві на жорстокість Скорнякова-Писарева та його помічників. Він писав, що коли така справа, то скоро й гетьманські комісари не будуть почувати себе захищеними від залякувань та побиття. Також гетьман безуспішно намагався накласти заборону на ув'язнення будь-кого без особливого розпорядження¹⁵.

Невдовзі, через 20 днів, у відповідь на скарги Скоропадського з'явилася чергова чолобитна Меншикова. Князь відстоював право свого представника Скорнякова-Писарева на продовження слідства «для допросив и исследования и лутшего рассмотрения о показанных их противностях». Він наполягав на тому, щоб арештованих козаків з Почепа перевезли до Москви для подальших допитів та ув'язнення¹⁶.

Тепер важко стверджувати, що саме відбулося за лаштунками державного апарату Петра I, але вже 1 грудня цар став на бік свого фаворита й підтвердив його права розпоряджатися долею в'язнів. Скорняков-Писарев мав привезти їх до Москви якнайшвидше, повідомивши про це гетьману вже пост-фактум. У Москві козаків утримували так само, як і у Почепі, і вони жалілися, що можуть померти голодною смертю¹⁷.

Розпорядження імператора було виконано швидко та вправно. На початку наступного 1722 р. сам полковник зміг виступити у Сенаті з донесенням про хід суду над козаками. Усього в Москві забили в колодки сімох чоловік. Один з них, почепський козак Сава Щерба, на черговому допиті дав додаткові показання. За його словами, минулого року на Іллін день, коли він гостював у домі Губчиців, сотник сказав йому: «ти... знаєш о волности». Присутній там само Дмитро Рославець вийняв з-за пазухи чолобитну і запропонував Щербі підписатися, що той і зробив. Чолобитну забрав до себе Рославець, маючи на меті подати її на ім'я гетьмана. Того ж дня Алексеев відвідав почепських козаків Федора та Фрола Ноздрів у їх рідному селі Старосілля, зробивши їм таку само пропозицію щодо підписання протесту. Агент сказав, що його послав Покорський, наказавши їхати до Старосілля і до Почепа. Брат Федора та Фрола Пилип злякався і почав ляяти Алексеева за його слова і таким чином йому вдалося відмовити родичів ставити свої підписи, що, однак, не вберегло їх від викриття та суду. Виявилось, що чолобитників мучили сумніви. Так, Іван Губчиць-молодший говорив зі стародубським козаком Городецьким про те, щоб той забрав та порвав чолобитну і щоб товариство, побачивши її, «выправления себя неучинили им беды», тобто не здійснили спробу оголосити про фальсифікування підписів¹⁸.

11 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 54482. Арк. 72 зв.–73.

12 Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии... Полк Стародубский. С. 286–287.

13 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 54482. Арк. 72 зв.–73.

14 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 54482. Арк. 74–74 зв.

15 Там само. Арк. 73.

16 Там само.

17 Там само. Арк. 73, 74 зв.

18 Там само. Арк. 73 зв.–74.

Майже одночасно з поданням княжої чолобитної ув'язнені козаки також намагалися добитися волі. У своїх скаргах вони писали, що страждають за весь полк і особливо – за Почепську сотню, адже коменданти та управителі Меншикова порушують їхні права та вольності, надані царями й гетьманами та особисто Петром І. Звідси стало відомо, що Меншиков ще в 1710 р. забрав у сотні її корогви та артилерію, віддавши такий наказ генералу Федору Шидловському, коли той провадив перше почепське межування¹⁹.

Козакам, що відбували ув'язнення у Москві, усе ж вдалося вийти на волю. Із цими процесами пов'язано справу козака Якова Білецького, частково також опубліковану О. Лазаревським. Білецький походив із села Семенівки, проте одружився у Почепській сотні. Коли Меншиков заволодів Почепом, Білецький з дружиною, не витримавши поборів та жорстокого ставлення з боку людей нового хазяїна сотні, пішли з дому й поневірялися близько дванадцяти років. Поки козак був відсутній у Почепі, слуги Меншикова встигли повернути до принизливого підданства багатьох його родичів та друзів, а потім почали змушувати козаків підписувати папери князю «на вірність»²⁰.

Цього часу Білецький «за свого інтересу» також розпочав збиратися до Москви, й почепські козаки з ініціативи Покорського звернулися до нього за допомогою. Вони просили козака добитися аудієнції у царя Петра, щоб особисто передати йому колективну чолобитну на Меншикова та вимолити свободу для безвинно ув'язнених земляків.

Спочатку Білецький відмовився через страх перед гнівом царя та впливом його фаворита. Побоювання козака цілком мали під собою підґрунтя. Наприклад, одна з чолобитних ув'язнених козаків повідомляла, що попередній посланець, козак Данило Великосович, майже відразу поплатився за свою хоробрість. Бажаючи подати чолобитну особисто цареві Петру, він з'явився на похорон генерал-майора князя Петра Михайловича Голіцина 24 січня 1722 р. На церемонії був присутній Меншиков і в результаті чолобитника схопили. Ще у квітні 1722 р. той значився ув'язненим у палаці князя²¹. Та, поміркувавши, Білецький все ж передумав: «пришед втакое помишление же невинне бедние страдают, отважися себе снимуже бути вомученице хоть смерть или живот, помолившися богу коснулся Его монаршой ризе три рази, заправое плече»²².

Далі відбувся доволі живо задокументований, за словами Білецького, діалог, котрий є вартом того, щоб його було приведено повністю. Зустрівши Петра біля московського Кремля, козак сказав цареві: «Надежда Государе, чи потвоему указу наши козаки уневоле сидять що хотим тебе служить. Иего Величество спросил какіе, ия молвил почепские; уже дарами всанах давали где надлежит нигде милости не нашли, и винавши запазухи челобитную говорил Иего Величеству на сам вичитай сам усмотри, некому не давай». Козаки дійсно боялися, що клевети Меншикова знаходяться буквально всюди і він завжди здатен завадити їхнім планам пожалітися. До того ж, типова віра в «доброту царя» час від часу дійсно призводила до сцен, подібних описаній. Петро взяв чолобитну і вже збирався передати її своєму секретареві Макарову, як Білецький закричав: «Ох я кому отдав то нам горшее лихо буде и Иего Величество оную челобитную досе(бе) принявши вели рушать. Тогда я сказал та велиж вка...сти стемници козаков». Свідками цієї розмови стали київський війт Дмитро Полоцький з бурмістрами та Семен Галецький, тодішній погарський сотник, котрі знаходилися серед царського почту. Галецький і сам мав проблеми у відносинах з Меншиковим²³, як вказував усе той же Білецький, і явно був зацікавлений у тому, щоб ризикована авантюра почепських козаків увінчалася успіхом²⁴.

Та минуло три дні, а цар так і не прийняв жодного рішення. Білецькому довелося

19 Там само. Арк. 74. Докладніше про перебіг межувань навколо Почепської сотні: Філіпова Г.В. Историко-пам'яткознавчий вимір об'єктів культурної спадщини Центральної та Північної Гетьманщини: наслідки діяльності російських урядовців (1690–1765 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 26. 00. 05. Київ, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. К., 2018. С. 271–307.

20 ЦДІАК України (Центральний державний архів України, м. Київ). Ф. 51. Оп. 3. Спр. 3541. Арк. 3, 10.

21 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 54482. Арк. 74 зв.

22 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 57015–57197. Арк. 344.

23 Галецький змагався за свою посаду із Семеном Соболевським, який був клієнтом Меншикова.

24 Там само. Арк. 344–344 зв.

знову шукати з ним зустрічі й він зустрів Петра на М'ясницькій вулиці, упавши йому до ніг та почавши плакати. «И Его Величество мне сказал молчи дурак будет указ»²⁵. Тільки після цього в'язні отримали волю та змогли нарешті повернутися додому.

За цю послугу гетьман Скоропадський зробив на супліці Білецького власноручну ремарку про нагородження та забезпечення «кормами». Також гетьман надіслав до Москви 2 червонця, щоб матеріально підтримати Білецького. На ці гроші звільнені козаки вирішили пошити своєму визволителю китайковий каптан. Також під час проживання у Москві вже після свого звільнення вони Білецького «своим коштом харчили». Окрім цього, вони вирішили подарувати Білецькому ще 20 рублів, а також «общее построить» двір у Почепі, а також передати в його володіння військовий млин та поле у селі Восковому, яке раніше належало родині Губчиців, але було відібране Меншиковим на користь Ратуші. За власні гроші козаки привезли Білецького з Москви до Почепу²⁶.

Попри всі обіцянки озолотити Білецького, звільнені козаки досить швидко забули про його послугу та той ризик, якому він себе піддавав, буквально переслідуючи російського імператора у Москві. Гетьман Скоропадський, забажавши віддячити відчайдуху, пообіцяв нагородити його маєтком. «А ще би его смерть непресекала», – шкодував Білецький. Полкова старшина також не виявила особливого бажання до нагородження, вимагаючи у Білецького особливого гетьманського універсалу, а не поміток на тексті супліки. Білецький був змушений близько року прожити у Почепі, орендуючи двір власним коштом²⁷.

При цьому єдиним, хто не забув про поїздку козака до Москви, був його давній ворог, почепський управитель Андрій Гудович. Він поклявся зжити Білецького зі світу й розгорнув справжнє цькування його родини, змусивши козака знову тікати з Почепської сотні. Тривали ці переслідування близько 10 років, й за цей час Гудович зумів розорити родину Білецького на суму в 1000 рублів²⁸.

Урешті-решт, у 1729 р. Білецький бив чолом новому гетьманові, Данилу Апостолу, благаючи про те, щоб він змилювався і виконав обіцянку, дану колись його попередником. Гетьман також пообіцяв нагородити козака, та все ж не зробив цього²⁹.

У 1730–1732 рр. Білецький знову намагався досягти свого. Цього разу він прохав гетьмана та стародубську старшину дозволити йому посісти посаду отамана Погара або старости Мглина. Старшина не була проти, підтримав претензію Білецького і генеральний писар Михайло Турковський. Вочевидь, стомившись вимагати законної нагороди, Білецький у чолобитних до гетьмана значно перебільшував свої заслуги, присвоївши діяння самого Скоропадського: «казаков Почепских от бывшего князя Меншикова в Москве заключонных от вязницы своим доношением... и прилежным старанием освободил и всю сотню Почепскую з подданства уволил». Полковник та старшина обіцяли порадитися на рахунок того, що робити зі справою Білецького і яким чином допомогти йому матеріально³⁰.

Та й долі учасників козацької опозиції владі Меншикова склалися не так уже просто після їхнього повернення додому. Про це можна дізнатися з рапорту почепських управителів Гаврила Лукіна та Андрія Гудовича до Петербурга, написаного 10 липня 1722 р. Тоді ж, у липні, колишні в'язні прибули до Почепу з Москви і, принципово не з'явившись до княжої канцелярії у місті, щоб засвідчити свою присутність на території меншиківських володінь, оселилися у своїх колишніх дворах, відібраних у них під час арешту. Більш того, вони не змирилися з ситуацією і, будучи впевнені у власних силах після того, як їх було звільнено за особистим наказом Петра I, продовжили серед козаків агітацію проти Меншикова. Управителі зазначали: «Еще и до их прибытия толко слыша от их пашквилей от казаков хотя и не весьма... отважно однако ж не без противности было а за прибытием их противников иные и гораздо стали уши подымать и

25 Там само. Арк. 344 зв.

26 ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 3541. Арк. 3, 7, 9–10 зв., 11–13.

27 Там само. Арк. 7, 9.

28 Там само. Арк. 12.

29 ІР НБУВ. Ф. I. Спр. 57015–57197. Арк. 344 зв.; публ.: Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии... Полк Стародубский. С. 290–292; ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 3541. Арк. 7.

30 ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 3541. Арк. 3–13.

ослушание чинить и возносить имя господина гетмана себе за протектора». Винуватців було викликано до канцелярії й допитано «задля успокоения невегласов». За наказом управителів до Почепу приїхали тільки Ноздрі, та й вони відмовилися свідчити про те, за чий наказом відбувається підпільне поширення пасквілів серед козацтва, і не «приклали рук» до протоколів допитів, не визнаючи їх чинними. Протягом певного часу вони залишалися у місцевій тюрмі «дабы другие не возмущались», проте, управителі не квапилися завдавати їм шкоди, боячись піти проти царської волі. Молодший Іван Губчиць взагалі не відповів на виклик до Почепу і відбув до гетьманської резиденції у Глухові, де ж переховувався Сава Щерба, з рапорту невідомо³¹.

1722 р. старшого Івана Губчиця поновили на посаді Почепського сотника³². Після опали та заслання князя Меншикова у 1727 р. він разом з діячами спротиву, що перебували разом з ним у московському ув'язненні, розгорнув активну діяльність з остаточного звільнення Почепської сотні від княжих управлінців. Цей процес не був настільки успішним, наскільки йому хотілося – після перебування у Москві та Петербурзі до 1729 р. з метою вплинути на рішення Верховної Таємної ради щодо долі вочин Меншикова він повернувся до Почепщини, але помер, не завершивши справу³³.

Отже, аналіз архівного матеріалу наводить на думку, що соціальні процеси, які відбувалися у Стародубському полку в 1709–1727 рр., тобто у період активної діяльності князя Олександра Меншикова на цих теренах, потребують подальшого докладного дослідження. Ще більш нагальною видається нам необхідність вдумливого осмислення цих сторінок історичної минувшини. Адже численні їхні особливості, на які доводиться звертати увагу під час дослідження, очевидно перегукуються з українською сучасністю. Тож, формулюючи висновки щодо окреслених подій, зазначимо, що такий їхній перебіг було обумовлено:

- розколом у середовищі старшини та рядового козацтва, конфліктами локальних політичних та економічних інтересів, боротьбою за владу під російським протекторатом у Стародубському полку;

- слабкою позицією гетьмана Скоропадського серед старшини, послабленням гетьманського авторитету;

- небажанням козацтва сприймати не стільки владу російського царя загалом, скільки власну політику князя Меншикова (про що свідчать численні апелювання саме до Петра з проханням захистити землевласників від зазіхань Меншикова та вплинути на його жорстоку політику монополізації торгівлі, позбавлення козаків прав та вольностей, утисків по відношенню до магістратів тощо). Загальна ж позиція козацтва відносно русифікації регіону виглядає сповненою складних протиріч;

- намагання передусім козацької старшини пристосуватися до тих реалій, котрі почала диктувати Гетьманщині Московщина на чолі з Петром I, що часто оберталось ще більшим роз'єднанням суспільних інтересів, внутрішньостановою ворожнечею, намаганням нашкодити суперникам за владу в межах полку за допомогою колаборації з росіянами.

References

1. IRNBUV (Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V.I. Vernadskoho). F. I. Spr. 54482. Kopyu ukazov y otnoshenyi Malorossyiskoi Kollehyu v Heneralnuiu voiskovuiu kantseliariiu. Pp. 70–74b.

2. IRNBUV. F. I. Spr. 57015–57197. Sbornyk. Podtverdytelnye unyversaly starodubskoho polkovnyka na maetnosty, rozysky po delam spornoj zemly smezhnykh sel. Starodubovskoho y Lubenskoho polkov, dokumenty o nasylstvennom prevrashcheny kniazem S. (sic!) Menshikovym pochepovskyykh kazakov v pospolytykh y dr. Pp. 344–356b.

3. TsDIAK (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi). F. 51. Op. 3. Spr. 2908. 30 veresnia 1729 – 27 travnia 1732 rr. Sprava pro stiahnennia zi starshyny

31 Из бумаг князя Александра Даниловича Меншикова // Шукинский сборник. Издание отделения Императорского Российского исторического музея им. Императора Александра III, Музея П.И. Щукина. М.: Товарищество типографии А.М. Мамонтова, 1905. Вып. 5. С. 514–515.

32 Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии... Полк Стародубский. С. 292.

33 ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 57015–57197. Арк. 346 зв.–356 зв.; ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 2908. Арк. 115–117.

Starodubskoho polku pryvlasnenykh nymy hromadskykh hroshei. Pp. 115–117.

4. TsDIAK. F. 51. Op. 3. Spr. 3541. 4 travnia 1730 – 1 chervnia 1732 rr. Sprava pro vymohu nahorody kozakom Pochepskoi sotni Starodubskoho polku Yakovom Biletskym za spriyannia zvlenniu kozakiv vid pidanstva kniazia Menshykovu. Pp. 3–13.

5. Yz bumah kniazia Aleksandra Danylovycha Menshikova. Shchukynskiy sbornyk. Yzdanye otdeleniya Ymperatorskoho Rossyiskoho ystorycheskoho muzeia ym. Ymperatora Aleksandra III, Muzeia P.Y. Shchukyna. (1904). Moskva, Russian Empire: Tovaryshchestvo typohrafiy A.M. Mamontova. V. 5, pp. 366–545.

6. Lazarevskiy A.M. (1888). Opysanye Staroi Malorossyy. Tom I. Polk Starodubskiy. Kyiv, Russian Empire: Typohrafiya K.N. Mylevskoho.

7. Filipova H.V. (2018). Istoryko-pamiatkoznavchyy vymir obiektiv kulturnoi spadshchyny Tsentralnoi ta Pivnichnoi Hetmanshchyny: naslidky diialnosti rosiiskykh uriadovtsiv (1690–1765 rr.). Candidate's thesis. Kyiv, Ukraine: Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK.

8. Filipova H.V. (2018). Orhanizatsiini osoblyvosti ta administratyvnyi aparat zemelnykh volodin kniazia O. Menshikova v Ukraini // Siverianskyi litopys. Chernihiv, Ukraine. № 1 (139), pp. 24–32.

Філіпова Ганна Володимирівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (м. Київ, вул. Лаврська, 9).

Горькова Анастасія Олексіївна – кандидат історичних наук, вчений секретар Центру пам'ятокознавства НАН України і УТОPIK (м. Київ, вул. Лаврська, 9)

Filipova Hanna Volodymyrivna – Ph.d.Senior Researcher National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Reserve

Kyiv, Lavrska st., 9

Gorkova Anastasia Oleksiivna – Scientific Secretary

Center of monuments NAS of Ukraine and USPHCM

Kyiv, Lavrska st., 9

COSSACK-SERGEANT OPPOSITION TO PRINCE A. MENSHIKOV IN THE STARODUB REGIMENT

The article deals with the formation of a local resistance movement to Russian expansion policy in the years after the Battle of Poltava in the Starodub regiment. The composition of the circle, which was opposed to the pretensions of the Tsar Peter I's favorite, Prince A. Menshikov, on authority in Hetman Ukraine, the fate of the participants in this meeting, their relationship with the hetman and Russian tsarism is analyzed. The author investigates a number of processes caused by the course of the Northern War 1700–1721 in the territory of the Hetman State, in particular – the so-called Pochev case, and the reaction of the Cossack estate to it.

The purpose of the study is to highlight the little-known and little-studied social processes that excited the environment of Starodub Cossacks in the first quarter of the XVIII cent. in connection with the expansion of the Moscow kingdom. The basis for the study were archival materials from the collection of A. Lazarevsky.

Against the background of large-scale historical processes, the article highlights the fate of such representatives of the regimental sergeant and common Cossacks like Ivan Gubchits, Savva Scherba, Andrey Biletsky and others. Traced their participation in the courts related to the Pochev Case. Also, the authors pay attention to such a characteristic phenomenon of the era, as the writing of petitions, protesting and their representation in the courts at various levels – from the local to the capital.

In the course of the study, the authors came to the conclusion that the successful strengthening of Russian influences in the designated territories was promoted by a split among the foremen, weakening of the hetman's authority, support for the claims of representatives of the Russian nobility by Cossacks for mercenary purposes.

Key words: Cossacks, opposition, Starodub regiment, Peter I, A. Menshikov, Pochev Case, Russian Empire, Hetmanate.

Дата подання: 15.02.2019 р.